

MIRZO KENJABEK SHE'RIYATIDA IYMON, E'TIQOD
KONSEPTLARINING VOQELANISH USULLARI

Hamdamova Nasiba To'rabekovna

Termiz davlat universiteti

Lingvistika – (o'zbek tili) II bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14638514>

Annotatsiya: Mazkur maqola Mirzo Kenjabek she'riyatida iymon va e'tiqod konseptlarining ifodalanish usullarini keng tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda diniy leksika va frazeologik birliklar vositasida iymon va e'tiqod tushunchalarining badiiy shakllanishi, ular orqali milliy madaniyat va urf-odatlarining ifodalanishi chuqur tahlil qilingan. Maqolada "iymon" va "e'tiqod" konseptlarining lingvistik va madaniy jihatlari o'rganilib, bu tushunchalarning sinonimik, antonimik, ramziy va poetik vositalar orqali boyitilishi tahlil etiladi. Mirzo Kenjabek she'rlari misolida diniy va ma'naviy qadriyatlarining estetik talqini, ular orqali jamiyatning ijtimoiy va ruhiy-ma'naviy ehtiyojlarini qondirishdagi o'rni ko'rsatib berilgan. Tadqiqotda iymon va e'tiqod konseptlarining poetik strukturasini tashkil qiluvchi metaforalar, epitetlar, simvolik obrazlar va lingvistik parallelizm kabi badiiy vositalarning ahamiyati ochib berilgan. Mirzo Kenjabek she'rlari tahlili orqali iymon va e'tiqod tushunchalarining madaniyat, urf-odat, ma'naviy qadriyatlar va xalq ongidagi ma'nolar qatlami ko'rsatilib, badiiy adabiyotda bu tushunchalarning universal va milliy xususiyatlari yoritilgan. Ushbu maqola iymon va e'tiqod konseptlarining badiiy ijod va tilshunoslikdagi o'rni, ularning madaniyat va milliy o'zlikni shakllantirishdagi ahamiyatini ochib beruvchi muhim ilmiy manba hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Iymon, e'tiqod, Mirzo Kenjabek, diniy leksika, frazeologik birliklar, lingvistik tahlil, ramziy ifoda, metafora, simvolik obrazlar, madaniy qadriyatlar, urf-odat, milliy o'zlik, badiiy adabiyot, ma'naviy qadriyatlar, estetik ifoda, sinonimiya, antonimiya, badiiy til, poetik struktura.

Diniy leksika har bir tilda mifologiya va din ta'siri ostida shakllangan, keng qamrovli va o'ziga xos lug'aviy qatlam hisoblanadi. Ushbu tilshunoslik hodisasi, ya'ni diniy leksika, har qanday jamiyat mavjud bo'lgan davrning ajralmas qismi bo'lib, insoniyatning rivojlanishida muhim omil bo'lishi bilan birga, o'tmish ajdodlarning to'plagan tajribalarini saqlash usullaridan biri sifatida olimlar e'tiboriga tushishi tabiiy. Bundan tashqari, diniy leksika nisbatan barqaror bo'lishi va yozma manbalarda qayd etilishi tufayli xalqning madaniy merosi sifatida baholanishi mumkin. Hozirgi vaqtda ko'plab jamiyatlarda (ayniqsa, g'arb mamlakatlarida) kuzatiladigan o'ziga xos jarayonlardan biri turmushning barcha

sohalarida sekulyarizatsiya, ya'ni dunyoviylashtirish jarayonidir. Biroq, o'tgan asr oxirlaridan boshlab va hozirgi paytda milliy tillarda asosiy diniy tushunchalarni ifoda etuvchi frazeologik birliklar faol qo'llanayotganligi dinning jamiyat hayotida yana muhim rol o'ynay boshlaganidan dalolat beradi. Jumladan, mamlakatimizda ham mustaqillik davridan keyin diniy-falsafiy matnlarning jamiyatdagi o'rni kuchaygani sababli, diniy so'zlar va frazeologizmlar faol qo'llanishi kuzatilmoqda. Tilda diniy elementli frazeologik birliklar xususiyatlari va miqdori ko'pincha jamiyatdagi asosiy e'tiqod ta'limotlariga moslashgan holda shakllanadi. Ushbu holat "til jamoasining kundalik amaliy va ma'naviy tajribasi" ta'siri ostida tilning frazeologik qismi shakllanishi bilan izohlanadi.

Iymon va *e'tiqod* tushunchalari nafaqat diniy, balki madaniy va ijtimoiy mazmunga ega bo'lgan chuqur va ko'p qatlamli tushunchalardir. Ushbu terminlar kishilarning o'ziga xos diniy qarashlarini, ma'naviy qadr-qiymatlarini ifodalaydi va ularning axloqiy hayotini belgilab beradi. Lingvistik nuqtai nazardan "*iymon*" va "*e'tiqod*" tushunchalari bir-biriga yaqin, ammo o'ziga xos farqlarga ega bo'lgan ma'nolarni ifoda etadi. "*Iymon*" so'zi arab tilidan kirib kelgan bo'lib, "*ishonish, qat'iy ishonch, tasdiq*" ma'nosini bildiradi. Bilamizki, bu so'z musulmonlarning diniy hayotida ham muhim o'rin tutadi va musulmonlarning Allohga bo'lgan to'la ishonchi, e'tiqodiga ishora qiladi. O'zbek tilida "*iymon*" tushunchasi *ma'naviy tozalik, halollik, samimiylik* kabi jihatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Tilshunoslik nuqtai nazaridan "*iymon*" so'zi monosemantik xususiyatga ega bo'lib, aniq bir ishonchni ifodalaydi va keng ma'noda ezgulikni ifodalovchi ramz hisoblanadi. Bu tushuncha Mirzo Kenjabek ijodida Allohga ishonch va vafodorlik sifatida talqin etiladi. "*E'tiqod*" tushunchasi esa kengroq ma'noga ega bo'lib, "*iymon*" tushunchasidan farqli o'laroq, ko'pincha umumiy diniy qarashlar, axloqiy va falsafiy qadriyatlarni ifodalaydi. Bu so'z ham arab tilidan kirib kelgan bo'lib, asliyatda "*isbotlangan*" yoki "*tasdiqlangan*" degan ma'nolarni anglatadi. "*E'tiqod*" tushunchasi shaxsning diniy asoslarda shakllangan axloqiy tamoyillariga ishora qilsa, "*iymon*" bu asoslarning ruhiy ishonchini aks ettiradi. O'zbek tilida "*e'tiqod*" so'zi shaxsning biror narsa yoki hodisaga bo'lgan qat'iy ishonchini bildiruvchi keng tushuncha bo'lib, u ham diniy, ham dunyoviy kontekstdagi qadriyatlarni ifodalashga xizmat qiladi. Shu jihatdan, tilshunoslikda "*e'tiqod*" tushunchasi ko'pincha sotsiolingvistik va pragmatik jihatdan keng tadqiq qilinadi. Mirzo Kenjabek ijodida "*e'tiqod*" tushunchasi turli leksik birliklar orqali ifodalanadi va ular xalqning diniy hayoti, insoniy fazilatleri hamda shaxsiy ishonchlarini aks ettirish vositasida

qo'llaniladi. Iymon va e'tiqod tushunchalarining lug'aviy va terminologik tavsifi ushbu konseptlarning nafaqat diniy, balki keng ma'naviy va axloqiy ma'nolarga ega ekanligini ko'rsatadi. Shu sababli, Mirzo Kenjabek asarlarida bu tushunchalar ko'pincha xalqning milliy va diniy qadriyatlari, axloqiy tamoyillari bilan uzviy bog'langan holda yoritiladi va ularning lingvistik talqini ham o'quvchiga chuqur ma'naviy mazmun yetkazadi. Madaniyat va e'tiqod tushunchalari o'zaro mustahkam bog'lanib, bir-birini boyituvchi va rivojlantiruvchi asosiy omillardan hisoblanadi. E'tiqod shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlari va hayotga munosabatini shakllantiruvchi ichki asos bo'lsa, madaniyat bu asosning jamiyat miqyosida namoyon bo'lishidir. E'tiqod insonning diniy qarashlaridan tashqari, uning o'zgalar bilan o'zaro munosabatlarini, axloqiy fazilatlarini va jamiyatda tutgan o'rnini ham belgilab beradi. Shunday ekan, madaniyat va e'tiqod aloqalari xalqning tarixiy, ijtimoiy, madaniy taraqqiyoti jarayonida o'zaro ta'sirlanib kelgan. Mirzo Kenjabek ijodida e'tiqodning madaniy qirralari keng qamrab olingan. Shoirning asarlarida diniy tushunchalar, e'tiqodiy qadriyatlar va ularning madaniyatdagi aks etishi ko'p jihatdan xalqqa xos axloqiy tamoyillar, milliy qadriyatlar bilan uyg'un holda yoritiladi. Masalan, Kenjabekning e'tiqodga oid fikrlari faqatgina shaxsiy ishonch va diniy qarashlar bilan chegaralanmay, balki xalqning qadimiy ma'naviy me'rosini va jamoat hayotidagi axloqiy qadriyatlarini o'zida aks ettiradi. Bu tarzda e'tiqodning madaniyat bilan aloqasi kengroq va mazmunan boyroq talqin etiladi. Madaniyat va e'tiqod aloqasini yoritish tilshunoslikda ham muhim o'rin tutadi, chunki e'tiqodga oid tushunchalar madaniy kontekstda turli ma'no qirralarini olishi va zamon bilan o'zgarishi mumkin. Mirzo Kenjabekning she'riyatida ko'plab diniy leksik birliklar xalqning urf-odatlarini, qadriyatlari va umumiy dunyoqarashlari bilan uyg'unlashtirilgan. Masalan, "Allohga ishonch" yoki "qismatga rozi bo'lish" kabi e'tiqodiy tamoyillar milliy madaniyatning ajralmas qismi sifatida aks ettirilgan. Bu tushunchalar xalqning hayotiy tajribasida chuqur o'rin tutadi va jamiyatning turli qatlamlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda madaniy ko'priklar vazifasini bajaradi. O'zbek madaniyatida e'tiqod qadriyat sifatida asrlar davomida shakllanib, ijtimoiy ongda mustahkam o'rnashgan. Kenjabekning she'riyatida e'tiqod tushunchasi ham milliy madaniyatning asosiy komponentlaridan biri sifatida yuksak axloqiy-ma'naviy qadriyatlarni ifodalaydi. U o'z asarlarida e'tiqodni faqatgina din bilan bog'lamay, balki xalqning turmush tarzida, ma'naviy hayotida ifodalangan ko'plab odatlar va urf-odatlar bilan boyitadi. Shunday qilib, Mirzo Kenjabekning asarlarida e'tiqod va madaniyatning uzviy aloqasi xalqning hayotiy falsafasi sifatida

namoyon bo'ladi. Madaniyat va e'tiqod aloqalarini yoritish orqali shoir e'tiqodning keng ma'nolarini ifoda etadi va o'quvchida xalqning o'ziga xos diniy, ma'naviy va axloqiy qadr-qiymatlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Shu jihatdan Mirzo Kenjabekning asarlari e'tiqod va madaniyatni birlashtirgan holda o'zbek xalqining umumiy dunyoqarashini, ularning Allohga, hayotga, qismatga bo'lgan munosabatini aks ettiradi va bu qadriyatlarni o'quvchiga yetkazadi.

Iymon va *e'tiqod* konseptlarini verballashtirish, ya'ni til orqali ifodalash, tilshunoslikda murakkab jarayon hisoblanadi. Bu konseptlarning o'ziga xos xususiyatlari ularni faqat aniq bir so'z yoki ibora bilan ifodalash imkonini bermaydi, balki ko'pincha ularning ma'nosi badiiy ifoda, o'xshatish, ramziy va simvolik til vositalari orqali namoyon bo'ladi. Bu usullar, o'z navbatida, Mirzo Kenjabek she'riyatida ham keng qo'llanilib, *iymon* va *e'tiqod*ga oid chuqur ma'nolarni o'quvchiga yetkazish imkonini beradi.

Simvolik obrazlar orqali ifodalash. Simvolik obrazlar ham *iymon* va *e'tiqod* konseptlarini ifodalashda muhim ahamiyatga ega. Mirzo Kenjabek she'riyatida bu tushunchalar ko'pincha turli obrazlar, masalan, "nur", "yorug'lik", "suv", "qal'a" kabi simvollar orqali tasvirlanadi. "Nur" e'tiqodning yorug'ligini, yo'l ko'rsatuvchi kuchini ifodalasa, "suv" simvoli esa ruhiy poklanish, tozalik va Allohning marhamati bilan bog'lanadi. Bu simvolik obrazlar, o'quvchiga diniy va ma'naviy qadriyatlarni yanada chuqurroq anglash imkoniyatini beradi.

Lingvistik parallelizm va takrorlash. Lingvistik parallelizm, ya'ni bir xil grammatik tuzilmalarning takrorlanishi, Mirzo Kenjabek she'riyatida *iymon* va *e'tiqod* tushunchalarini ta'sirli tarzda ifodalash uchun keng qo'llaniladi. Shoirning asarlarida "Allohga ishongan, haqiqatni sevgan kishi *iymonli*" kabi ifodalar takroriy ravishda keltiriladi va bu orqali muallifning intensionalligi kuchayadi.

Sinonimik va antonimik usullar. Tilshunoslikda sinonimik va antonimik bog'lanishlar konseptual ma'noni kengaytirishga xizmat qiladi. Mirzo Kenjabek asarlarida "*iymon*" va "*e'tiqod*" tushunchalari sinonim va antonimlari orqali boyitiladi. Masalan, "*iymon*" so'ziga qarama-qarshi ma'noda "*shubha*" yoki "*gumon*" so'zlari ishlatilishi bilan, *iymon*ning ahamiyati va chuqurligi yanada kuchayadi.

Epitet va ta'riflar orqali boyitish. Epitetlar, ya'ni sifatlovchi so'zlar, *iymon* va *e'tiqod* konseptlarini yanada kengroq va ta'sirliroq ifodalash imkonini beradi. Mirzo Kenjabek *iymon* va *e'tiqod*ni "*sof iymon*", "*ulug' e'tiqod*", "*yuksak ishonch*" kabi sifatlovchi birliklar orqali boyitadi. Bunday epitetlar, bir

tomondan, iymon va e'tiqodning yuqori qadriyat ekanligini ko'rsatsa, boshqa tomondan, ularning mazmunini o'quvchiga estetik tarzda yetkazadi. Mirzo Kenjabekning she'riyatida iymon va e'tiqod konseptlarini ifodalashda dialogik usul, ya'ni o'quvchi bilan bevosita muloqot orqali tushuntirish ham uchraydi. Shoir she'riyatida "Nega bu hayotda iymonsiz qolding?", "Iymonli bo'lishing nimani anglatadi?" kabi savollar orqali o'quvchini mulohaza yuritishga undaydi va iymonning shaxsiy hayotdagi ahamiyatini ko'rsatadi. Shu tarzda, o'quvchi o'z ruhiy va axloqiy tamoyillarini qayta baholashga undaladi. Yuqoridagi lingvistik usullar Mirzo Kenjabek ijodida iymon va e'tiqod konseptlarini verballashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Bu usullar shoirning iymon va e'tiqod konseptlariga bo'lgan qarashlarini estetik ifodalar orqali kengaytirishga, ularni o'quvchiga tushunarli va ta'sirli shaklda yetkazishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, Mirzo Kenjabekning badiiy tilida iymon va e'tiqod konseptlari chuqur lingvistik va poetik yuklamaga ega.

*Ma'nolar miftohi, iymon lahjasi,
Rabb tili so'zlarning eng tozasidir.
Asli tiriklikning har bir lahzasi
Anglaganga Qur'on darvozasidir.*

Ushbu parchada iymon va e'tiqod konseptlarini ifodalovchi leksemalar va iboralar tahlil qilinganida, ularning qanday qilib ilohiy mavhum tushunchalarni til orqali o'quvchiga yetkazishini ko'rish mumkin. Ushbu parchada "iymon" so'zi ilohiy ishonch va qat'iy e'tiqod ma'nolarini ifodalab kelmoqda. Bu leksema diniy tushunchalarni anglash uchun asosiy kalit sifatida ishlatiladi va matnda "iymon lahjasi" iborasi orqali kelib, o'quvchiga e'tiqodning so'zlarga ta'sirini va ularning ruhiyatini ifodalashini ko'rsatadi. Tilshunoslik jihatidan, bu leksema islom madaniyatida keng qo'llanilishi tufayli o'quvchi uchun yaqin va mazmunli bir diniy leksik birlik hisoblanadi. "Ma'nolar miftohi" iborasi bu yerda konseptual metafora sifatida qaralishi mumkin. Bu ibora diniy tushunchalarni (Qur'on va iymon asoslari) anglash uchun kalit (*miftoh*) vazifasini bajaradi. Ushbu metaforik leksik birlik o'quvchiga Qur'onni anglashni "ma'no eshigini ochish"ga tenglashtirib kelmoqda, bu esa iymonning so'zlarga va ma'no qatlamlariga ta'sirini ifodalaydi. Ushbu leksemalar va iboralar, iymon va e'tiqod konseptlarini verbal ifoda qilish orqali diniy mavhumlikni o'quvchiga yaqinlashtiradi. Qur'onning ilohiy nutq sifatida e'tirofi, ma'nolar, iymon va hayotiy yo'l ko'rsatmalari o'rtasidagi bog'liqlikni lisoniy jihatdan ochib berishga xizmat qiladi. Shoir iymonni shunchaki diniy e'tiqod sifatida emas, balki insonning ruhiy va axloqiy tamoyillarini belgilovchi asosiy qadriyat sifatida talqin etadi. "Iymon"

soʻzi uning sheʼriyatida bir necha sinonim va bogʻlanishlar orqali boyitiladi. Shoirning asarlarida “*iymon*” koʻpincha “*viydon*”, “*ishonch*”, “*samimiyat*”, “*tozalik*” kabi sinonim leksik birliklar bilan birga ishlatiladi, bu esa tushunchaning semantik doirasini kengaytiradi va oʻquvchiga teran ruhiy-estetik taʼsir koʻrsatadi. “*Iymon*”ning sinonimlari orqali shoir insonning ichki ruhiy va axloqiy sifatlarini oʻquvchiga yanada tushunarli qiladi. Misol uchun, “*viydon*” soʻzi iymonning ichki his va ichki nazorat sifatida namoyon boʻlishini anglatadi. Viydon oʻz-oʻzini nazorat qilish, har bir xatti-harakat uchun masʼuliyat his qilish, iymonning amaliy qismidir. Shu bilan birga, Mirzo Kenjabek “*ishonch*” va “*samimiyat*” soʻzlarini ham iymon tushunchasi bilan uygʻun holda ishlatadi. Bunda shoir iymonning insonlar orasidagi munosabatlar tizimida ham muhim oʻrin tutishini koʻrsatadi. Mirzo Kenjabek “*iymon*” tushunchasini koʻpincha ramziy va koʻchma maʼnoda qoʻllaydi. Masalan, “*iymon*”ni “*qalʼa*”, “*nur*”, “*yorugʻlik*” kabi leksik birliklar orqali ifodalash orqali shoir iymonning himoya va yoʻl koʻrsatuvchi kuch ekanligini taʼkidlaydi. Iymonni qalʼa sifatida tasvirlash shoir uchun insonni yomonliklardan, axloqiy va ruhiy buzuvchiliklardan himoya qiluvchi asosiy kuch sifatida tushuntirish imkonini beradi.

*Yo millatni bosdi jaholat,
Yo koʻpaydi iymon dushmani?
Yoʻqsa yerni titratgan gʻoyat,
Ne-ne buyuk qalʼalar qani?*

Sheʼrda “*iymon dushmani*” iborasi orqali “*iymon*”ning qarama-qarshi tushunchasi sifatida dushmanlikni, yaʼni ilohiy qadriyatlarga qarshi boʻlgan yomonliklarga ishora qilinmoqda. Tilshunoslik nuqtai nazaridan, “*iymon*”ning ishlatilishi shu yerda anʼanaviy diniy maʼno doirasidan chiqib, xalqning umumiy maʼnaviy va axloqiy asoslari bilan bogʻlanadi. Lingvopoetik ahamiyati nuqtai nazaridan, “*iymon*” soʻzi bu yerda keng qamrovli axloqiy va ruhiy tushunchalarni ifoda etib kelmoqda. Bunday holatda “*iymon*” soʻzi faqatgina shaxsiy eʼtiqod maʼnosida emas, balki millatning mustahkamligini, birligi va barqarorligini belgilovchi asosiy tamoyil sifatida talqin qilingan.

*Ahli iymon mazlum-u aftodadir,
Ahli inkor zulm ila yagʻmodadir,
Firʼavnlr izni ham Mavlodadir,
Boq, alar hukmi faqat dunyodadir.
Oxiratdin sen faqat xavf aylagil,
Har na qilsang, avval insof aylagil.*

Ushbu parchada keltirilgan diniy leksik birliklarga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, "ahl" so'zi arab tilidan olingan bo'lib, "biror narsaga mansub bo'lganlar" degan ma'noni anglatadi. Bu yerdagi "ahli iymon" iborasi, Allohga ishonch bilan yashaydigan, unga e'tiqod qiladigan insonlarni ifodalasa, "ahli inkor" esa bu qarashlarni rad etib, dunyoviy manfaatlar bilan yashaydigan shaxslarni bildirib kelmoqda. Ushbu *ahli iymon* va *ahli inkor* iboralari orqali shoir ikki guruh o'rtasidagi qarama-qarshilikni anglatmoqda hamda shu orqali iymon va inkorning jamiyatlardagi turli munosabatlarga qanday ta'sir ko'rsatayotganini ifodalamoqda. Bunda "iymon" ko'proq ma'naviy boylik, poklik va haqiqiy qadriyat sifatida ta'riflangan. "Mazlum" va "aftoda" sifatlarining *iymon ahli* bilan bog'lanishi, iymonlilarning dunyoda jabr ko'rishlarini, ammo ruhiy jihatdan pok va mas'uliyatli bo'lib qolishlarini ifodalab kelmoqda. "Zulm" va "yag'mo" leksik birliklari esa *inkor ahli* bilan bog'lanib, dunyoviy maqsadlarda axloqiy cheklovlardan voz kechishni, moddiy manfaat uchun ezgulikdan voz kechishni anglatmoqda. Ushbu parchada ko'plab leksemalar *iymon* va *inkor* konseptlarini ifodalash uchun xizmat qilgan. Masalan, "mazlum", "aftoda" kabi so'zlar iymonli kishilarni, "zulm" va "yag'mo" esa *inkor ahli* sifatida tasvirlangan shaxslarni tavsiflaydi. *Iymon* va *inkor* o'rtasidagi tafovut o'quvchiga har ikki tushunchaning ahamiyati va inson hayotidagi rolini aniq ko'rsatadi. Shu tariqa, bu yerda *iymon* diniy leksik birligining verballashuvi kuzatiladi.

Mirzo Kenjabek she'rlarida "e'tiqod" tushunchasi ham lingvistik jihatdan boy va mazmunan ko'p qatlamli tarzda qo'llaniladi. *E'tiqod* leksemasi ko'pincha xalqning ruhiy-madaniy qadriyatlarini, axloqiy tamoyillarini ifodalash uchun ishlatiladi. Bu leksema orqali keng ma'noda insonning diniy va axloqiy ishonchiga ishora qilinadi va turli kontekstlarda insonning ruhiy va axloqiy pozitsiyasini ifodalovchi asosiy tamoyil sifatida namoyon bo'ladi. Lingvistik nuqtai nazardan, "e'tiqod" leksemasi Mirzo Kenjabek ijodida sinonimik qatorlar, epitetlar, takrorlash usullari va qiyoslashlar orqali kengaytirilgan va boyitilgan holda ko'zga tashlanadi. Lingvistik jihatdan e'tiqodni ifodalashda epitetlardan foydalanish bu tushunchaga yuqori baho berish va uning asosiy xususiyatlarini ta'kidlash uchun xizmat qiladi. Mirzo Kenjabek "mustahkam e'tiqod", "sof e'tiqod" kabi epitetlarni qo'llab, e'tiqodning shaxsiy va axloqiy ustunligini ifoda etadi. Bu epitetlar tushunchaning yuqori ma'naviy qadr-qiymatini ta'kidlaydi va e'tiqodni qanchalik yuksak axloqiy va ruhiy tushuncha ekanligini ifodalaydi.

Hamza, Abdulloh, Mus'ab

Shahid bo'ldi, aftoda.

Axir, bundan kattaroq

Jang bo'lar mi dunyoda?

Endi nafsingga qarshi

Boshlanar ulug' jihat.

Bizga tog'dek istehom –

Sobit iymon, e'tiqod.

Ushbu she'riy parchada *iymon* va *e'tiqod* konseptlari o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi tushunchalar sifatida keltirilgan. Bu yerda *iymon* leksemasi insonning Allohga bo'lgan ishonchini, *e'tiqod* esa uning bu ishonchga sadoqat va qat'iyatini ifodalaydi. Lingvistik nuqtai nazardan, bu ikkala leksema insonning ruhiy tamoyillari, ma'naviy ustunligi va ichki qat'iyatini tasvirlamoqda. Parchadagi "*sobit iymon, e'tiqod*" iborasi bu tushunchalarning mustahkamligini va inson ruhiyatida chuqur o'rnashganligini ifodalamoqda. "*Iymon*" va "*e'tiqod*" leksemalarini tasvirlashda epitet sifatida "*sobit*" so'zining qo'llanilishi ularning qat'iy va barqaror holatga ega ekanligini ko'rsatadi. "*Sobit*" so'zi *iymon* va *e'tiqod*ning mustahkamligini ifodalab kelmoqda, bu orqali shoir insonning bu qadriyatlarga bo'lgan chuqur ishonchini ta'kidlaydi. Epitetlar *iymon* va *e'tiqod*ni yuksak qadriyatlar sifatida tasvirlab, ularning matndagi mazmuniy ahamiyatini ham kuchaytiradi. Mirzo Kenjabekning ijodida *iymon* va *e'tiqod* konseptlari lingvistik nuqtai nazardan boy semantik va pragmatik yuklamaga ega. Bu konseptlar inson ruhiy olami va ichki dunyosidagi chuqur axloqiy tamoyillarni ifodalash uchun xizmat qiladi. Shoir she'rlarida ushbu tushunchalarning lug'aviy va kontekstual ma'nolari, shuningdek, ularning o'quvchiga yetkazmoqchi bo'lgan ma'naviy va axloqiy mazmuni bir-birini boyitib, kengaytirib boradi. She'rlarda *e'tiqod* konsepti ko'pincha asosiy lug'aviy ma'nosidan kengayib, turli kontekstlarda ko'chma va ramziy ma'nolar kasb etadi. Masalan, "*e'tiqod*" so'zi dastlabki ma'nosida shaxsning Allohga ishonchini bildirsa, she'riy kontekstlarda uning ko'chma ma'nosi kengayib, *vafodorlik*, *insoniylik*, *halollik*, *ruhiy mustahkamlik* kabi tushunchalarni ham qamrab oladi. Bu kengayish orqali *e'tiqod* so'zining ma'nosi nafaqat diniy ishonchni, balki insonning axloqiy tamoyillarini ifodalovchi yuqori qadriyat sifatida ko'rsatiladi. Shoir she'rlarida semantik kengayish *iymon* va *e'tiqod* kabi diniy leksik birliklarini insonning ma'naviy olami bilan bog'laydi va bu orqali ularni o'quvchiga yaqinlashtirishga xizmat qiladi. Mirzo Kenjabek *iymon* va *e'tiqod*ni turli kontekstlarda qo'llash orqali ularning semantik va stilistik jihatlarini boyitadi. Masalan, "*iymon*" va "*e'tiqod*" so'zlari bir-biriga yaqin ma'nolarni anglatgani holda, turli vaziyatlarda o'ziga xos kontekstual rang-baranglikka ega bo'ladi. "*Iymon*" ko'pincha ruhiy barqarorlik va Allohga bo'lgan sadoqatni anglatgan bo'lsa, "*e'tiqod*" so'zi kengroq

kontekstda, insonning umumiy dunyoqarashi, ma'naviy tamoyillariga nisbatan ifodalanadi. Stilistik jihatdan o'xshash, ammo kontekstual ma'nolari orqali farq qiluvchi bu ikki leksema, o'quvchiga kengroq ma'naviy talqinni taqdim etadi. *Iymon* va *e'tiqod* konseptlari, ko'pincha, boshqa axloqiy va ruhiy mazmundagi so'zlar bilan assotsiativ tarzda bog'lanib, ularning semantik maydonini kengaytiradi. Masalan, "*iymon*" so'zi "*tozalik*", "*poklik*", "*halollik*" kabi birliklar bilan birga qo'llanganida, ushbu so'zlarning ham ma'no qirralarini boyitadi va iymonning ichki poklik bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Bu kabi assotsiativ bog'lanishlar *iymon* va *e'tiqod*ni faqat diniy tushuncha emas, balki axloqiy qadriyatlar sifatida ham tasvirlaydi va ularning o'quvchida chuqurroq ma'noga ega bo'lishini ta'minlaydi. Shoirning ba'zi iboralarida *iymon* va *e'tiqod*ga nisbatan undov yoki imperativ tuzilmalar qo'llaniladi. Masalan, "*iymoningni mustahkam qil!*", "*e'tiqodingdan toyma!*" kabi iboralar pragmatik jihatdan ruhiy tayanch va ma'naviy kuchga intilish tuyg'ularini ifodalab kelmoqda. Bu iboralar iymon va e'tiqodning shaxsiy hayotdagi muhim o'rnini ko'rsatadi va ularni o'quvchi uchun amaliy qadriyat sifatida namoyon qiladi. Lingvistik nuqtai nazardan, imperativ va undov shakllari *iymon* va *e'tiqod* leksemalarini faqat nazariy tushuncha sifatida emas, balki hayotiy tamoyil sifatida ifodalaydi. Yuqoridagi lingvopoetik xususiyatlar Mirzo Kenjabekning she'riyatida *iymon* va *e'tiqod* konseptlarining chuqur va ta'sirli ifodalanganini ko'rsatadi. Shoir o'z asarlarida iymon va e'tiqodga oid leksik birliklarni boy semantik va pragmatik yuklama bilan ishlatadi. Shu sababli ham shoir she'rlaridagi *iymon* va *e'tiqod* konseptlarini ifodalovchi leksik birliklar tilshunoslik nuqtai nazaridan yuksak lingvopoetik darajada namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Ўзбек тилшунослиги масалалари" тўплами, СамГУ илмий асарлари, Тошкент, 1957.
2. В.Қо'шоқова Диний лексикани о'рганishда турли yondashuvlar. TDPU Илмий ахборотлари журналі. 2020-у, 6-сон. –b 237.
3. А. Нурмонов Ўзбек тилшунослиги тарихи. –Т.: Ўзбекистон, 2002. – Б.30.
4. Абдурахмонов Ғ. Стилистик нормалар ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти, 1969, 6-сон. – 51 б.
5. Абдурахмонов Ғ., Шукуров Ш. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. – Тошкент, Ўқитувчи, 1973. – 320 б.
6. Баскаков Н.А. Структурные и функциональные стилистические модификации в современных тюркских языках// Развитие

стилистических систем литературных языков народов СССР. – Ашхабад. 1968.

7. Бегматов Э., Бобоева А., Асомиддинова М., Умурқулов Б. Ўзбек нутқи маданияти очерклари. – Тошкент: Фан, 1988. – 192 б.

8. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи, Поэтика. – Москва, 1969. – 253 с.

9. Иброҳимов С., Шамсиев П. Навоий асарлари луғати. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1972.

10. Каримов С. Ўзбек тилининг бадиий услуби. – Самарқанд: Зарафшон, 1992. – 140 б.

11. Каримов С. Ўзбек тилининг диний услуби ҳақида баъзи мулоҳазалар // Истиқлол йиллари: миллий-диний қадриятларнинг халққа қайтиши. Ўзбекистон Республикаси Имом ал-Бухорий халқаро жамғармасининг ЎЗР. Мустақиллигининг 10 йиллигига бағишланган илмий- амалий анжуман материаллари. – Тошкент, 2001.

12. Каримов С. Ўзбек тилининг функционал стилистикаси. – Самарқанд: СамДУ нашри, 2010. – 192 б.

13. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. – Москва: 1983, – 223 с.

14. Кожина М.Н., Дускаева Л.Р., Салимовский В.А. Стилистика русского языка. Электронный ресурс. Учебник, 4-е изд. – Москва: Флинта: Наука, 2008.

15. Кунгуров Р. Стилистика имени существительного в узбекском языке. – Ташкент, 1983. – 161 с.

16. М. Кенжабек. Ёшларга дил сўзларим. –Тошкент. Adabiyot, 2020.

17. М. Кенжабек. Номус жанггоҳи. –Тошкент. Oltin kitob, 2022.

18. М. Кенжабек. Ҳаёт садолари. –Тошкент. Qamar-media, 2022.

19. Макуховская М., 2002, Функционирование современного польского языка. Язык религии. Ополе, с. 369-367.

20. Махмараимова Ш. Ўзбек тили теоморфик метафораларининг қисқача концептуал луғати. – Тошкент: Чўлпон номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018.

